

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ

Лілія МАТЛАГА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

Розглянуто питання формування ресурсної бази банківських установ. Досліджено структуру власного капіталу банку та його частку відносно активів. Визначено основні джерела нарощування розмірів власного капіталу банківських установ і здійснено вибір щодо найбільш ефективного у сучасних умовах.

Ключові слова: *банківська установа, власний капітал банку, достатність капіталу, капіталізація.*

Вдосконалення банківської діяльності і визначення основних напрямів розвитку банків є одними з основних проблем сучасного економічного розвитку суспільства. Особливого значення в умовах загострення конкуренції на банківському ринку набувають нові підходи до формування ресурсної бази, зокрема заходи, спрямовані на формування достатнього обсягу власного капіталу.

Останнім часом питання, пов'язані з власним капіталом банку, набувають особливої актуальності. Від його розміру та структури багато в чому залежать фінансові результати діяльності комерційного банку, а також можливості збільшення вкладень в економіку країни і розширення спектра послуг, що надаються клієнтам банку. Реалізація банківської політики здійснюється через відповідний фінансовий механізм. Саме тому розробка теоретико-методологічної бази, яка б враховувала особливості процесу формування власного капіталу банку, трансформувала їх у комплекс відповідних процедур, що є складовими управління, набула особливої актуальності в ринкових умовах.

Незважаючи на незначну питому вагу в сукупних пасивах банків (у 2010 р. – 14,6%), власний капітал залишається основою надійності і стійкості банку, гарантом його діяльності та безпеки. Саме високі вимоги до нормативних вимог і пильна увага з боку наглядових органів до дотримання стандартів достатності капіталу для покриття банківських ризиків дають змогу зберегти стійкість банківської системи загалом, що на сьогодні є одним із найбільш важливих макроекономічних завдань.

Таким чином, комплексна розробка теоретичних і практичних питань, що розкривають всі аспекти формування власного капіталу і джерел його поповнення, є важливою і актуальною проблемою в сучасній банківській системі України.

Дослідженню проблем функціонування банківської системи, зокрема пов'язаних з формуванням власного капіталу банків і підвищенням рівня їх капіталізації, присвячено

праці А. Герасимовича, О. Дзюблюка, Н. Думаса, А. Косого, О. Лаврушина, І. Ларионової, А. Мороза, Л. Примостки, П. Роуза та інших провідних вчених.

Однак, незважаючи на значні результати наукових досліджень, *не вирішеними залишаються питання* щодо вибору джерел нарощування власного капіталу банків, а також проблеми недостатнього рівня капіталізації банків України в умовах кризових явищ на фінансових ринках.

Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих методичних положень і практичних рекомендацій щодо формування власного капіталу комерційного банку, а також рекомендацій щодо вдосконалення управління джерелами нарощування власного капіталу банків та забезпечення його достатності. Для досягнення визначеної мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати основні тенденції розвитку банківської системи України та динаміку показників, що характеризують структуру власного капіталу українських банків, дати оцінку сучасного стану необхідного обсягу капіталу, який є у розпорядженні банківських установ. Варто також дослідити основні джерела нарощування розмірів власного капіталу банку і здійснити вибір щодо найбільш ефективного у сучасних умовах.

Зростання ризикованості банківської діяльності в умовах трансформації економіки, підвищення її обсягів та поява різноманітних форм потребують збільшення банківських капіталів. Враховуючи важливу роль банків у розвитку економіки як провідних фінансових посередників, регулятивні органи встановлюють мінімальні нормативи до розмірів і достатності капіталу банків. З урахуванням цих вимог для розширення можливостей здійснення активних операцій більшість банківських установ прагне до нарощування власного капіталу. Крім того, збільшення банківських капіталів підвищує надійність банків, сприяє підтримці довіри до них з боку суспільства, що стимулює розвиток банківських капіталів.

Варто зауважити, що суттєвий вплив на можливості кожного конкретного банку щодо формування власного капіталу має організаційно-правова форма здійснення банківської діяльності. Банківські установи різних організаційно-правових форм створюються відповідно до Законів України “Про банки і банківську діяльність”, “Про господарські товариства”, чинного законодавства України про кооперацію та нормативно-правових актів Національного банку України. Відповідно до ст. 6 Закону України “Про банки і банківську діяльність” банки можуть бути створені у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку; законодавство про господарські товариства поширюється на банки у частині, що не суперечить цьому Закону [1; 5]. За формою власності банки на території нашої держави можуть бути зі стопроцентним українським капіталом, за участю іноземного капіталу або зі стопроцентним іноземним капіталом. Банківські установи можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними та кліринговими.

Вибір форми організації банку має вирішальне значення для подальшого формування його статутного фонду. Слід зазначити, що кожна з організаційних форм банківського бізнесу має свої переваги та недоліки з точки зору стратегії розвитку банківської установи й визначається цілями і завданнями, які ставлять перед собою її засновники.

Формування власного капіталу банку – дуже складний процес, який залежить від можливостей банківської установи, зумовлюється її організаційно-правовою формою та наявністю відповідних джерел коштів. Результатом такого непростого процесу є

сформована величина власного капіталу банку, яка складається з органічно поєднаних елементів: статутного капіталу, резервного капіталу, нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) минулих років, прибутку (збитку) звітного року й іншого капіталу.

Капітал банку має забезпечувати прибуткову стабільну діяльність банку, підтримку довіри до нього з боку клієнтів та впевненості кредиторів у фінансовій стійкості банківської установи. Управління капіталом комерційних банків – основний процес, у межах якого банки планують і реалізують свої прибутки та контролюють властиві їхній діяльності ризики. Це також діяльність банку, спрямована на формування його складових, визначення їх джерел і комбінацію цих джерел у пасиві балансу. Тобто це є вибір найбільш раціональної структури ресурсного забезпечення банку.

Завданням банку при формуванні капіталу є забезпечення його діяльності стабільною універсальною ресурсною базою і вибір найкращих елементів банківського капіталу.

Аналізуючи формування власного капіталу комерційних банків, необхідно розглянути його структуру (табл. 1). Головна складова власного капіталу банку – це його статутний капітал, оптимальний рівень якого має становити 15–50% від власного капіталу, що є свідченням помірної залежності від акціонерів банку і достатньої наявності власного капіталу для інвестування в розвиток банківської установи [2; 11].

Таблиця 1

Динаміка показників, що характеризують структуру власного капіталу українських банків

	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011
Власний капітал банків, всього, млн. грн.	18421	25451	42566	69578	119263	115175	137725
Чисті активи, млн. грн.	134347,9	213878,0	340179	599396	926086	880302	942088
Власний капітал банків, у % до активів	13,7	11,9	12,5	11,6	12,9	13,1	11,9
Статутний капітал банків	12022,7	16650,7	26266	42873	82454	119189	145857
– у % до власного капіталу	65,3	65,4	61,7	61,4	69,1	103,5	106
Резерви банків, млн. грн.	3875,4	5505,6	5602	5821	10696	15663	25112
– у % до власного капіталу	21,0	21,6	13	8,3	8,9	13,6	18,2
Прибуток банків, млн. грн.	2523,3	3294,6	4144	6669	8860	-3845	-13026
– у % до власного капіталу	13,7	12,9	9,7	9,5	7,4	-22,2	-9,5

Примітка. Сформовано на основі джерела [3].

Як свідчать дані рис. 1, в останні роки найбільш важливими джерелами зростання власного капіталу є прибуток і фонди банку, які формуються з прибутку. На частку цих джерел у 2009 р. припало в середньому 15% збільшення капіталу, в 2010 р. на резерви припадало 9,2%, а оскільки банки мали в 2010 р. від’ємний фінансовий результат,

тому прибуток був від'ємний у структурі власного капіталу вітчизняних банків. Це найдешевші шляхи зростання капіталізації банків, і головні передумови зростання прибутку визначаються сферою діяльності менеджменту і власників банку, перш за все, в напрямку покращення управління і контролю, розробки нових банківських продуктів, автоматизації і впровадження сучасних банківських технологій.

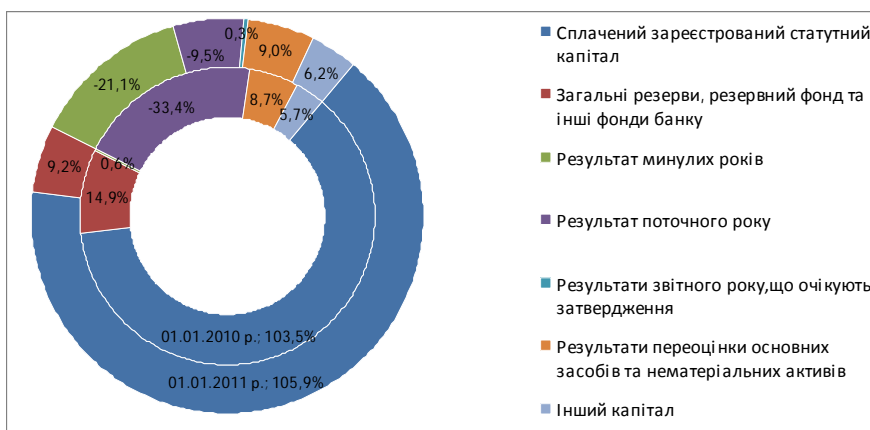

Рис. 1. Структура власного капіталу банків України за станом на 1.01.2011 р., %

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [4; 35].

Дані рис. 2 підтверджують, що упродовж трьох років простежується чітка тенденція до збільшення абсолютної суми як статутного, так і власного капіталу банківської системи: на 26 668 млн. грн., або у 1,2 разу та на 22 550 млн. грн., або в 1,2 разу порівняно з 2010 р. Враховуючи вимогу НБУ щодо нарощення статутного капіталу, банки збільшили його розмір порівняно з 2010 р. на 81,7%, а його частка у власному капіталі зростає на 1,5%.

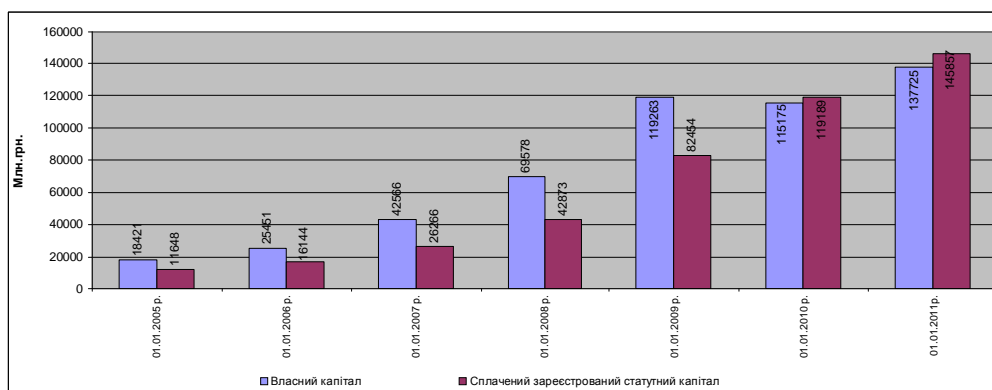

Рис. 2. Динаміка власного та статутного капіталу банків України за станом на 1.01.2011 р.

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [5].

З наведених даних можна зробити висновок, що особливістю банків України є висока питома вага статутного капіталу у структурі власного капіталу, частка якого за станом на 1.01.2011 р. становила 106%. Збільшення як суми, так і частки статутного капіталу банків упродовж аналізованого періоду підтверджує їхнє намагання підвищити рівень капіталізації саме за рахунок нарощення цієї складової власного капіталу.

Зауважимо, що у процесі діяльності банківські установи створюють також резервний і спеціальні фонди, які зараховуються до власного капіталу банку шляхом проведення відповідних розрахунків [4; 33]. Наявність резервного фонду забезпечує стабільність діяльності банку, позитивно впливає на виконання банком своїх зобов'язань перед кредиторами й клієнтами і зменшує ймовірність банкрутства.

Протягом 2006–2010 рр. обсяги резервного капіталу системи банків збільшувались. Так, у 2010 р. резервний капітал збільшився на 13 727 млн. грн., або в 1,2 разу порівняно з 2009 р. Його частка у статутному та регулятивному капіталі зменшилась відповідно на 5,8% та 2,9%, а в 2009 р. зросла на 29,3% і 36,9% відповідно (табл. 2).

Таблиця 2

Резервний капітал банківської системи України у 2006–2010 рр.

Роки	Резервний капітал	Статутний капітал	Регулятивний капітал	Питома вага резервного капіталу в:	
				статутному капіталі банків, %	регулятивному капіталі банків, %
2006	12 246	26 266	41 148	46,6	29,7
2007	18 477	42 873	72 265	43,1	25,5
2008	44 502	82 454	123 066	53,9	36,2
2009	99 238	119 189	135 802	83,2	73,1
2010	112 965	145 857	160 897	77,4	70,2

Примітка. Сформовано на основі джерела [3].

Одна з важливих складових і внутрішніх джерел формування власного капіталу банку – це прибуток, який створюється як залишок чистого прибутку після виплати нарахованих дивідендів, відрахувань у загальні резерви, резервний фонд та в інші резерви банку. У банківській системі результат діяльності за станом на 01.01.2011 р. становив 13 027 млн. грн., що значно менше порівняно з минулим роком (у 2010 р. – 38 450 млн. грн.).

Решта складових власного капіталу має доволі незначну частку, тому вони об'єднані у статтю "Інший капітал", розмір якої за станом на 1 січня 2011 р. становив у банківській системі 0,3%. Зауважимо, що сукупний інший капітал банківської системи майже на 80% сформований за рахунок участі найбільших банків, 15,7% – участі великих банків і на 1–4% – решти груп банків (див. рис. 1).

Варто зазначити, що у банківській справі серед основних показників діяльності банку, його розвитку та регулювання головне місце посідає показник достатності власного капіталу, або капітальної адекватності масштабам і характеру здійснюваних банком операцій. Достатній обсяг власного капіталу сприяє стабільному функціонуванню банківської установи й зниженню ризиків, що виникають у процесі її діяльності. Крім цього, рівень адекватності власного капіталу забезпечує відповідний ступінь довіри до банку з боку інвесторів, кредиторів і вкладників.

Законом встановлюються вимоги щодо мінімального розміру регулятивного капіталу банку – 120 млн. грн., що пов'язано з необхідністю підвищення рівня

капіталізації банків та відповідно зниженням ризиків для вкладників і клієнтів банків [6]. Підвищення вимоги до регулятивного капіталу до 120 млн. грн., яке ініційоване Нацбанком, стосується 70 банків. Банківські установи повинні збільшити свою капітальну базу в півтора рази. Сьогодні вони не здатні це зробити. Для отримання ліцензії на ностро-рахунки або на інвестиції за кордоном банкам доведеться нарощувати капітал відповідно до 180 і 240 млн. грн. Це зумовить збільшення капіталу всіх малих банків більш ніж удвічі, на 13,8 млрд. грн. І це питання стосується 108 банків.

Достатність капіталу вітчизняних та іноземних банків обчислюється за допомогою нормативів: мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1); адекватності регулятивного капіталу (Н2); співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3).

Проведений аналіз показав, що банківські установи в Україні протягом 2009–2010 рр. дотримувались встановлених граничних значень обов'язкових економічних нормативів капіталу (рис. 3).

Однак з проведеного дослідження можна стверджувати, що невирішеним залишається питання щодо вибору підходів до оцінювання достатності власного капіталу банку. Оскільки неможливо сьогодні на основі таких розрахунків із високим ступенем точності передбачити банкрутство банківської установи.

Вирішення проблеми забезпечення достатності власного капіталу банку потребує наявності джерел його нарощування, всю сукупність яких слід об'єднати у дві групи:

- 1) внутрішні джерела (нерозподілений прибуток, переоцінка основних засобів, розкриті резерви);
- 2) зовнішні джерела (додаткова емісія акцій, субординований борг, емісійний дохід, бонусна емісія).

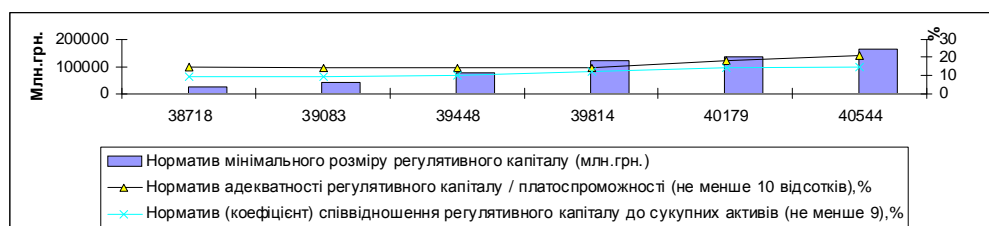

Рис. 3. Виконання банками України нормативів капіталу

Примітка. Побудовано на основі [8; 43].

Головним внутрішнім джерелом нарощення обсягів капіталізації для найбільших і великих банків слід вважати прибуток, який водночас є функцією інвестиційної, фінансової та дивідендної політики банку, а також кінцевим результатом їхнього комплексного втілення на практиці. Є два способи нарощення обсягів капіталізації банку за рахунок прибутку: безпосереднє збільшення прибутку шляхом зростання доходності активних операцій відповідно до принципів кредитно-інвестиційної політики і реінвестування чистого прибутку [9; 11].

Для вирішення проблеми підвищення рівня капіталу установ банківської системи України, що нині є вкрай нагальною, банкам було б доцільно переважну частину прибутку спрямовувати на приріст власного капіталу, тобто виплачувати дивіденди в мінімальних розмірах (з урахуванням того, що відповідно до чинного Закону України "Про акціонерні товариства" виплата дивідендів здійснюється господарським товариством з чистого прибутку у звітному році та/або нерозподіленого прибутку (в

розмірі не менше 30%). Однак сучасний стан банківської системи країни такий, що значна кількість банків має збиткові результати діяльності або одержує мізерні прибутки, а тому ці банківські установи обмежені в можливостях збільшувати власний капітал за рахунок прибутку.

Для забезпечення капіталу банків на рівні, адекватному потребам економіки, насамперед необхідно стимулювати його приплив у банки за рахунок активного залучення коштів акціонерів, у тому числі портфельних інвесторів.

Одна з головних проблем при реалізації будь-якої стратегії капіталотворення банківської установи – це балансування інтересів дрібних акціонерів, великих акціонерів і менеджерів банку.

Комерційним банкам слід також більш активно працювати в напрямі залучення зовнішніх (вихід на IPO) та внутрішніх запозичень. Оптимальним методом підвищення рівня власного капіталу банків, на наш погляд, слід вважати публічне розміщення акцій (IPO) на відкритому фінансовому ринку (визначеній фондовій біржі), що дасть банкам змогу підвищити свою інвестиційну привабливість. Для цього потрібна більша прозорість діяльності, варто розкривати інформацію про власників та отримувати інвестиційні рейтинги.

Однією з передумов інтеграції вітчизняної банківської системи в європейській економічній простір є запровадження принципів Базеля II та Базеля III. Введення нових регулятивних вимог до капіталу для українських банків, очевидно, приведе до підвищення активності у сфері залучення капіталу і поліпшення якості управління ліквідністю.

Головна ідея Базеля III полягає у посиленні стійкості банківської системи за рахунок збільшення ліквідних резервів та поліпшення якості капіталу. Посилене регулювання світової банківської системи, на думку представників Базельського комітету, має забезпечити від повторення світових фінансових та економічних криз, подібних тій, яка була два роки тому. Автори чергових поправок до Базельської угоди про капітал сподіваються, що запропонований пакет змін дасть змогу суттєво посилити фінансовий стан банків та забезпечити їх від взяття на себе надмірних ризиків.

Головною метою запропонованих в Угоді про капітал змін, які відповідають принципам Базеля III, є підвищення якості, прозорості й удосконалення структури банківського капіталу, розширення практики покриття ризиків капіталом і стимулювання заходів щодо створення резервних його запасів. Зокрема, переважаючою формою капіталу першого рівня мають стати прості акції та нерозподілений прибуток. Інструменти капіталу другого рівня мають бути гармонізовані. Передбачаються також заходи, спрямовані на стримування проциклічності банківської діяльності.

Зауважимо, що Базель III не є самостійним документом, який виключає використання попередніх видань. Положення стандарту застосовуються паралельно з Базелем II та зосереджені на встановленні мінімальних вимог до достатності капіталу та його структури.

Окрім цього, на подолання проблеми недокапіталізованості банківського сектору мають бути спрямовані зусилля менеджменту кожного комерційного банку. На наш погляд, робота має бути спрямована на мобілізацію власного капіталу з усіх доступних джерел.

Варто зазначити, що процес рекапіталізації передбачає зміну структури капіталу компанії (банку) з метою раціоналізації її діяльності чи в результаті її банкрутства. Як показує практика, рекапіталізація є стандартним заходом подолання фінансових криз

у багатьох країнах світу. Цей механізм успішно використовувався у США, Японії, Швеції, Росії та інших країнах, застосування процедури рекапіталізації поновило кредитування, активізувало кредитні ринки в цих країнах і покращило фінансовий стан банків. Загалом переваги рекапіталізації зводяться до покращення платоспроможності банків, уникнення розпродажу активів і підтримки їхньої кредитної активності.

Отже, на основі *проведеного дослідження* можна зробити такі висновки:

1) в умовах фінансової кризи нарощування власного капіталу може бути забезпечено за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, вибір яких слід здійснювати з урахуванням усієї сукупності чинників, що визначають можливості та доцільність їх використання певним банком і за певних умов;

2) для більшості банків України таке внутрішнє джерело нарощування власного капіталу, як прибуток, унеможливлене, оскільки вони мають збиткові результати своєї фінансової діяльності;

3) пріоритетним джерелом нарощування обсягу власного капіталу на сьогодні є збільшення статутного капіталу, що може бути забезпечено за рахунок коштів вітчизняних, іноземних інвесторів і коштів держави.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі необхідно вважати вивчення можливостей створення адекватної системи управління банківськими ризиками у процесі діяльності окремого банку та методів щодо їх мінімізації.

Література

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-ІН від 7 грудня 2000 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 1. – С. 3–47.
2. Алексеєнко М. Д. Банківський капітал: стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.04.01 / М. Д. Алексеєнко. – К., 2003. – 29 с.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
4. Гринько О. Прогнозування ресурсів банківських установ / О. Гринько // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 8. – С. 30–37.
5. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aub.com.ua>.
6. Про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Нац. банку України № 458 від 17.12.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
7. Динаміка фінансового стану банків України на 1 січня 2011 року // Вісник НБУ. – 2011. – № 2. – С. 35–37.
8. Основні показники діяльності комерційних банків України за станом на 1.01.2010 р. // Вісник НБУ. – 2010. – № 2. – С. 43.
9. Дробязко А. Якою банківська система України виходить із кризи 2008–2009 років? / А. Дробязко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 4–9.

Редакція отримала матеріал 3 листопада 2011 р.